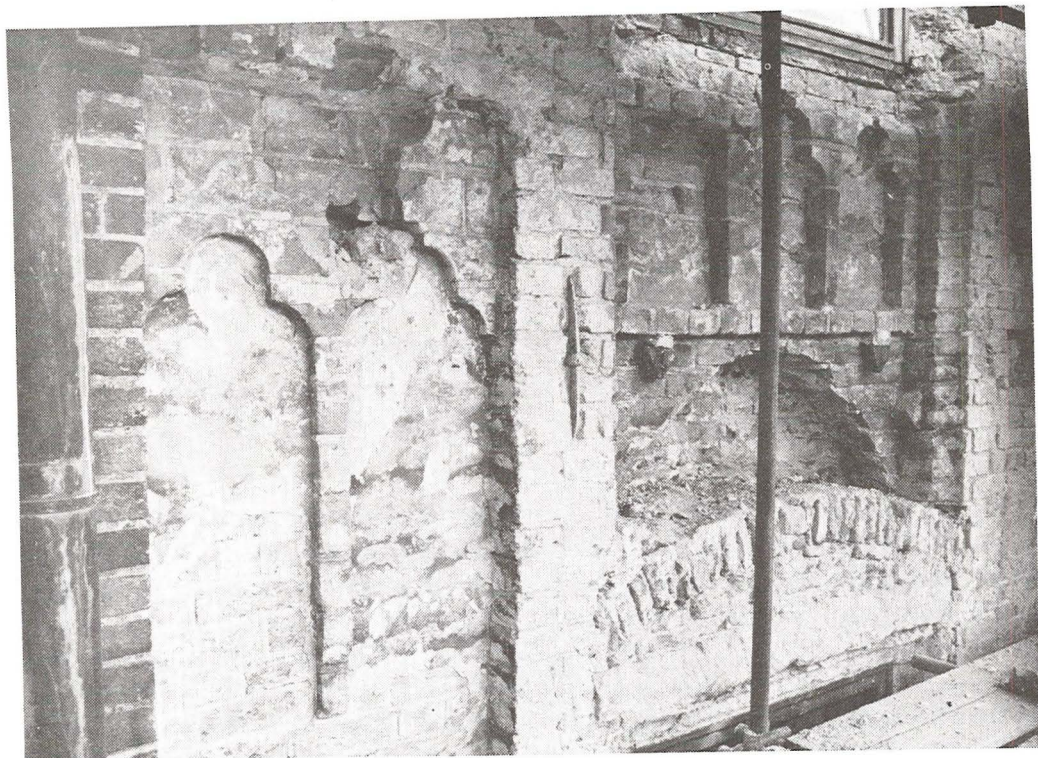

PRAGA CAPUT REGNI

Glosy ke kulturní historii Staroměstské radnice

Květnové dny roku 1945, které znamenaly *via facti* ukončení druhé světové války, zůstanou v obecném povědomí povždy spojeny s obrovskou katastrofou, jejíž následky nikdy nemohou být beze zbytku odstraněny. Bombardováním a dělostřelbou byla nacisty těžce postižena budova Staroměstské radnice. Kromě novogotické východní části, která musela být stržena, byla zasažena zejména věž, arkýř radniční kaple a orloj. Škody, záměrně způsobené tímto barbarským činem, byly ještě znásobeny úplnou zkázou fondů Archivu hlavního města Prahy, uložených tehdy v masivních železných skříních jednak v přízemí a v prvním patře vyhořelého východního traktu, jednak v dalších prostorách radnice.¹ Přímo otřesný je informativní přehled ztrát, který vypracoval tehdejší ředitel archivu Václav Vojtíšek. Shořely městské trhové knihy pro léta 1400–1750 v počtu dvaosmdesáti rukopisů, kovová pečetidla z let 1280–1784; sbírka rytin, map a plánů (zbořených městských domů od roku 1830), tisíce unikátních fotografií včetně negativů. Zasvě vzala i knihovna, čítající na sedmdesát tisíc svazků (spolu s železnými regály, v nichž byla umístěna), byly zničeny pozůstatosti vynikajících osobností – Václava Vladivoje Tomka, Josefa Emlera, Jaromíra Čelakovského, Jana Heraina, Josefa Teigehe, Gustava Friedricha. Bylo zmařeno „veliké dílo pěti generací archivářských za sto let“. Vojtíškovy slova jsou velikou obžalobou. „Zkáza městského archivu, svědka minulosti, zdroje poznání a pravdy, chlouby města i národa, je nenahraditelná. Staroměstská radnice povstane z trosek českou prací a českým nadšením a přijdou jí nové slavné děje, avšak městský archiv ponese strašlivou ránu, která se nezacelí a na kterou budou žalovati pokolení po pokoleních.“²

Staroměstská radnice byla v roce 1962 vyhlášena spolu se Staroměstským náměstím a s kostelem Panny Marie před Týnem národní kulturní památkou. Její bohatá a nesmírně mnohotvárná historie (a samozřejmě i umístění v centru Starého Města) jako by ji přímo předurčovala za dějiště klíčových událostí českých dějin – tragických i slavnostních. V budově radnice byla vykonána 9. března 1422 poprava Jana Želivského, jehož jméno je spojeno s povstáním z roku 1419, signalizujícím počátek husitského revolučního hnutí. Konaly se tu zemské sněmy; na jednom z nich byl zvolen Jiří z Kunštátu a na Poděbradech českým králem (1458). Na náměstí, kde byl sťat husitský hejtman Jan Roháč z Dubé (1437), vyvrcholila roku 1621 bělohorská tragédie. Prostor Staroměstského náměstí byl od středově-

Staroměstská radnice, fragment cihlového štítu Wolflinova domu. Nález z r. 1979.

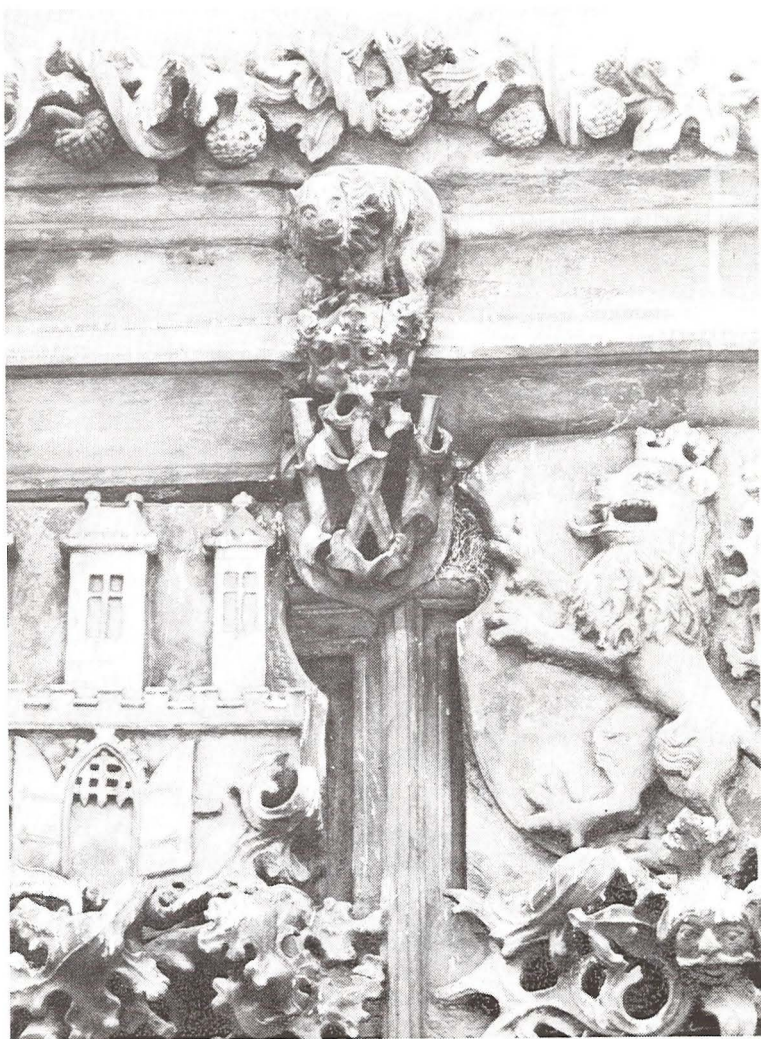
ku jako součást hlavní komunikační tepny města – Královské cesty – opakovaně svědkem slavných korunovačních průvodů českých králů, které tudy, míjejíce radnici, směřovaly na Pražský hrad.

Praha jako hlavní město království na sebe odedávna upoutávala pozornost současníků, jak dokládají například slova Eneáše Silvia Piccolominiho: „Města v celém království připomenutí hodná: Praha, důstojné sídlo královské i arcibiskupské, ani menší ani méně vznešené než etruská Florencie, rozdělené na tři části, kterým dali jména Malá, Stará a Nová Praha . . . Stará Praha leží na rovině, všechna velkolepými stavbami ozdobena, mezi nimiž obzvláště vychvalují radnici, náměstí, Týn a kolej císaře Karla.“³

Jestliže lze svatováclavskou kapli v katedrále sv. Víta označit z ideového hlediska za těžiště české státnosti pro místo, které jí přisoudil Karel IV. v korunovačním řádu českých králů,⁴ pak Staroměstská radnice symbolizovala od svého vzniku výsadní politické postavení města v českém státě. Dne 26. prosince roku 1348 potvrdil Karel IV. listinou vydanou v Drážďanech Starému Městu pražskému všechna dosavadní privilegia.⁵ Praha je v ní označena jako sídlo a hlava českého království (sedes et caput regni nostri Bohemiae)⁶ jako zřídlo vši zákonnosti. Navíc vyslovuje Karel IV. své zalíbení v tomto městě a chválí jeho měšťany, kteří jsou příkladem a pravidlem dobrých obyčejů pro obyvatele měst druhých.⁷

Staroměstská radnice byla v minulosti už bezpočtukrát předmětem zájmu jak cechovních historiků, tak historiků umění. Díky mnohaletému společnému úsilí mohly být shromážděny všechny existující písemné prameny (nejeden zničen nenávratně v roce 1945), které byly zkoumány, ověřovány a konfrontovány s prameny hmotné povahy – s konkrétními uměleckými díly. Pokud se obecné historie týče, je pro nás spolehlivým zdrojem poučení úctyhodné dílo archivářů Josefa Teigeho a Jana Heraina, věnované Staroměstskému náměstí,⁸ a Tomkův Dějepis Města Prahy.⁹ Pro dějiny umění je obdobně cennou příručkou

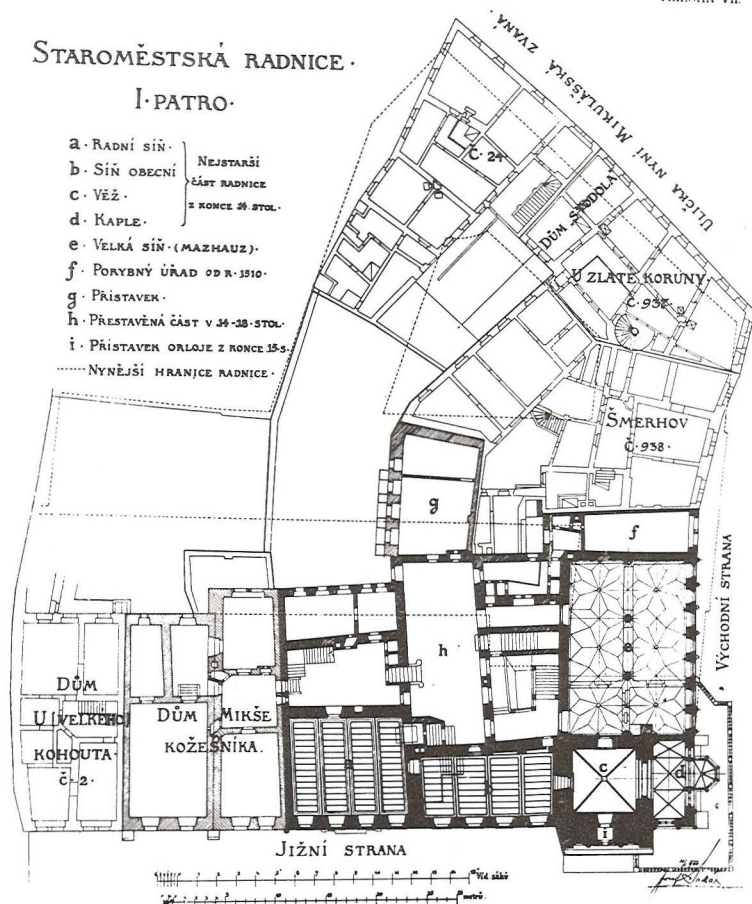
Okno v přízemí jižní strany Staroměstské radnice, detail s českým lvem a emblémem Vladislava Jagellonského, konec 15. stol.

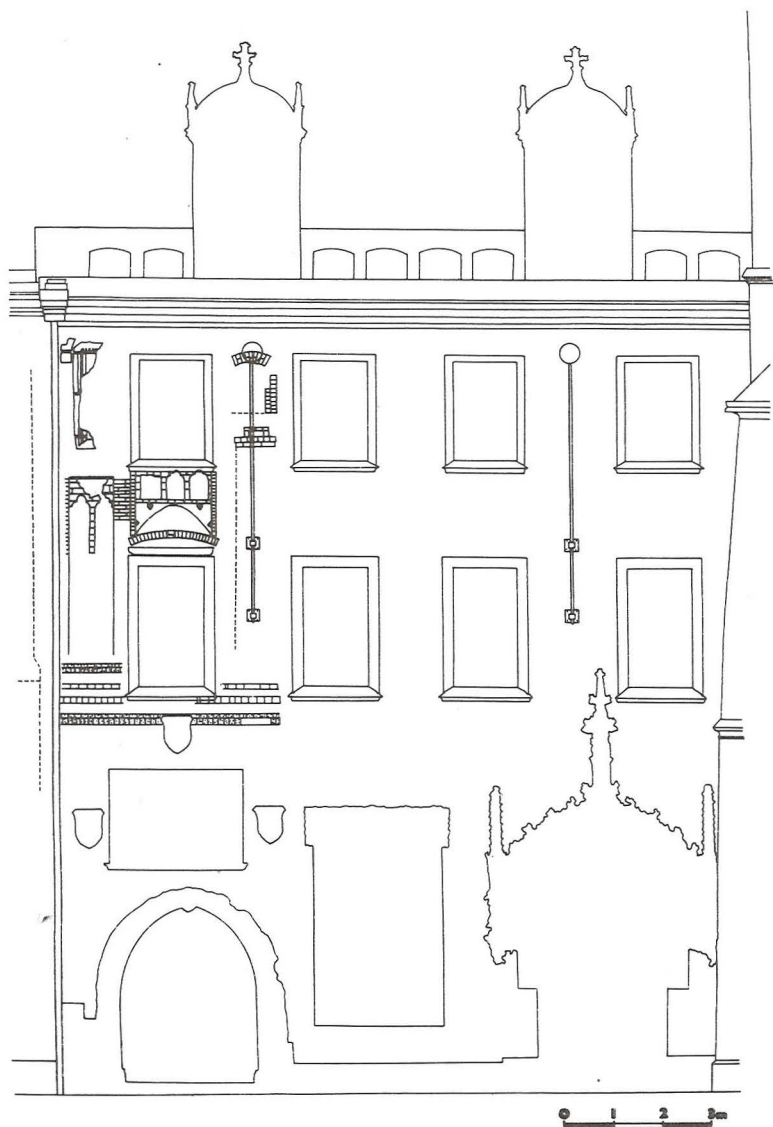

zevrubný stavebně historický průzkum radničního komplexu, který provedli v roce 1958 pracovníci Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů Dobroslav Líbal a Milada Vilímková.¹⁰ Z něho pak čerpalo i poslední větší monografické zpracování, jehož autorem je Karel Kibic.¹¹ Jeho stať je odrazem stavu poznání objektu z konce šedesátých let. Je věcná, soustřeďuje se na zjištěná a bezpečně ověřená fakta, podává přehled dosavadních názorů na jednotlivé stavební fáze, představuje nejznámější umělecká díla, která jsou nedílnou součástí výzdoby radnice. V závěru práce pojednává stručně o soutěžích první poloviny 20. století, jejichž cílem bylo zprvu rozšíření radničního domu, který se zdál být nadále nepostačující. K této původně ryze účelové motivaci se však velice záhy přidružily i zřetele estetické a urbanistické, vyvolané porušením prostoru Staroměstského náměstí v souvislosti s asanací Josefova na počátku 20. století.¹² Pronikavou kritiku dosavadních návrhů na

Josef Sakař, plán 1. patra Staroměstské radnice

PŘÍLOHA VII.

Staroměstská radnice, průčelí Wolflinova domu se zakreslením nálezu cihlového štítu

dostavbu radnice podal jako první architekt Bohumil Hypšman v roce 1946.¹³ Na něj navázal Karel Kibic (1977)¹⁴ řadou cenných postřehů, zejména pokud se týče poválečných soutěží z let 1962 a 1966. Nejnověji se objevilo několik dílčích příspěvků i týmových prací syntetické povahy, v nichž má své oprávněné místo i Staroměstská radnice, především její pozdně gotická etapa, která vyvrcholila v jagellonské době.¹⁵ Cílem našeho příspěvku bude proto shrnutí výsledků, k nimž dospělo uměleckohistorické bádání v uplynulém období na poli středověké architektury, ale též v oblasti sochařství a užitého umění, a které v leccems upřesňují a hlavně nově osvětlují vzhled radnice v pozdním středověku.

Ve své dnešní podobě představuje Staroměstská radnice komplex původně samostatných středověkých měšťanských domů, které teprve po polovině 15. století splynuly v jednotný celek, radikálně přestavěný v 19. století. Dispoziční schéma stavby se proto může zdát na první pohled značně komplikované. Podobně je tomu i s lokalizací hlavních radničních prostor; názory na jejich pojmenování i rozmístění se v literatuře různí. Nebude snad na škodu – pro celkovou přesnější orientaci – zrekapitulovat nejprve některá základní, byť známá a častokrát citovaná fakta. Z téhož důvodu reprodukuje i plán prvního patra Staroměstské radnice, pořízený v roce 1900 architektem Josefem Sakařem.¹⁶

Detail s českým lvem a se svatováclavskou orlicí na východním průčelí Staroměstské mostecké věže, 80. léta 14. stol.

Podnož balkónu orloje na Staroměstské radnici, konec 15. stol.

Je bezpečně známo, že k založení radnice Starého Města pražského došlo v době lucemburské. V tomto smyslu vydal král Jan v Amiensu dne 18. září roku 1338 privilegium, které se stalo symbolem nové éry v politickém životě pražského obyvatelstva.¹⁷ Následovala koupě měšťanského domu soukeníka Wolflina od Kamene, zřejmě pro jeho výhodnou polohu „v nároží ve středu náměstí“ (in acie medio fori, in medio foro).¹⁸ Dobroslav Líbal a Milada Vilímková¹⁹ se domnívají, že byl pravděpodobně totožný s oním domem, který chtěli staroměstští získat už při prvním nezdařeném pokusu o zřízení radnice v roce 1296 za Václava II. Pokud se jeho původní podoby týče, konstatují sice, že je těžké stanovit, zda tento volně stojící dům, rozsahem nevelký (s dochovanými sklepy z druhé poloviny 13. století), byl jednopatrový či dvoupatrový; přesto však připouštějí, že mohl mít patra dvě.²⁰ V roce 1979 při provádění oprav jižních fasád Staroměstské radnice zjistila Jana Vodičková z Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, že se v průčelí Wolflinova domu (v úrovni dnešního druhého patra) zachovaly fragmenty cihlového štítu.²¹ Tento nález, který se zdá být neklamným důkazem toho, že původní stavba byla pouze jednopatrová (za jednopatrovou ji

považuje nejnověji i Dobroslav Líbal)²² je navíc i zajímavým dokladem použité technologie. Její výskyt byl zjištěn též u některých dalších pražských středověkých domů.²³

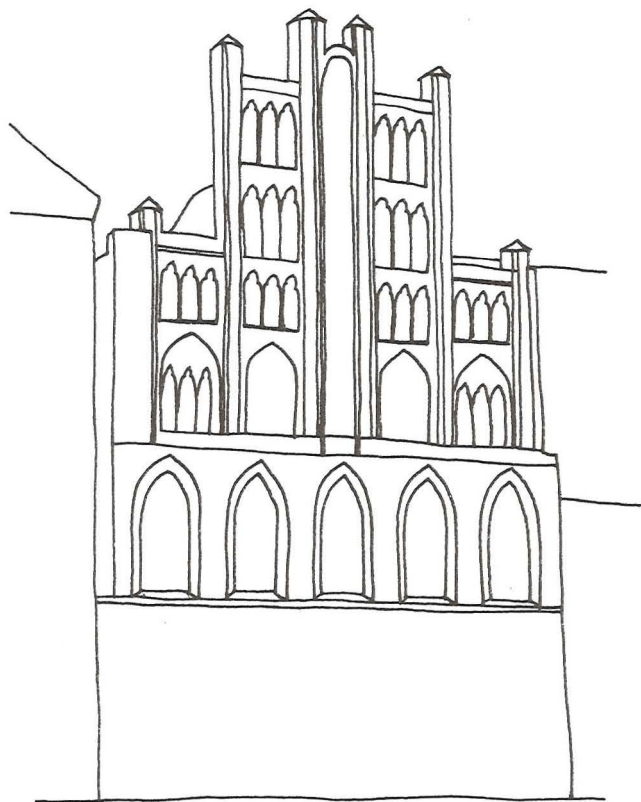
S Wolflinovým domem zakoupilo město též přilehlé volné městiště po jeho západní straně, umožňující okamžité rozšíření radního domu. V novostavbě, která zde vyrostla zřejmě ještě před polovinou 14. století, byla zřízena radní světnice. Poté byl stavebně upraven i Wolflinův dům. K takto rozšířené radnici byla přistavěna velká nárožní věž; existovala patrně již v roce 1364. V ní světil 4. srpna 1381 biskup Hynek Vladimírský z řádu sv. Augustina kapli ke cti zemských patronů sv. Víta, Václava, Vojtěcha, Zikmunda, Ludmily a jiných svatých mučedníků.²⁴

Radniční kaple je jednou z nemnoha vynikajících památek václavské architektury v Praze. O jejím přímém sepětí s osobou panovníka svědčí reliéf osazený nad portálem uvnitř kaple. Na točenici, patřící k základním emblémům Václava IV., tu stojí proti sobě dva ledňáčci s monogramem „E“ v zobáčích. Nelze sice s jistotou určit, kdy byl reliéf osazen, nicméně – jak doložil Josef Krása – je svědectvím Václavových pevných svazků se staroměstským patriciátem.²⁵ Ty také podle Krásky vysvětlují výzdobu vazby nové knihy zápisů z roku 1400, na níž se spolu s královským a říšským znakem opětně vyskytuje točenice a ledňáček. Použitím královského emblému chtěli patrně Staroměstští demonstrovat Václavovy zásluhy o město.²⁶ Kodex pořízený po požáru radnice v roce 1399, při němž „světnice rathúská w Starém Městě shořala jest s mnohými hamfešty, listy a oděním“,²⁷ shořel v roce 1945.²⁸

Rokem 1381 je datována monumentálně cítěná pískovcová socha Madony na arkýři radniční kaple (originál těžce poškozen v roce 1945, dnes v Muzeu hl. města Prahy), poznamenaná vlivy francouzského sochařství, konkrétně z Ille de France, jak rozpoznal Albert Kutal.²⁹ Jako dílo svatovítské hradní huti má Madona Staroměstské radnice nejbližší formální období v triforiové bystě Mikuláše Holubce a vykazuje souvislosti se sochařskou výzdobou severního portálu Týnského chrámu. Zároveň je jedním z dokladů těsných vztahů pražského a vídeňského sochařství té doby. Jaromír Homolka ji zařadil do souvislosti se sv. Kateřinou a sv. biskupem z minoritského kostela ve Vídni,³⁰ zatímco Kutal shledává blízké příbuzenství s mariánskou sochou z kaple sv. Jiljí u sv. Štěpána.³¹

Souběžně s věží vzniklo původně jednopatrové křídlo radnice, zřejmě už tehdy s prostornou radní síní. V kontextu s nákladnou výstavbou radnice za Václava IV. budiž připomenuto, že král se necítil na Pražském hradě bezpečný, zejména poté, když byl od představitelů panské jednoty 8. května 1394 zajat a uvězněn v Bílé věži. Stěhuje se proto s celým dvorem do města, do tzv. Králova dvora při tehdejší Horské věži (dnešní Prašné bráně)³² kde pak budou sídlit i jeho nástupci. Teprve Vladislav Jagellonský přenesl své sídlo zpět na Hrad, neboť v důsledku povstání z roku 1483 se nebude – na rozdíl od Václava – cítit bezpečný právě zde.

Z přelomu 14. a 15. století se dochovala řada zpráv, které se vesměs vztahují ke konkrétním částem radnice. Nejstarší z nich souvisí se zmíněným už požárem v prosinci 1399. Následky škod byly se vši pravděpodobností odstraněny v poměrně krátké době.³³ Například k roku 1405 se váže zmínka o radní síni,³⁴ k roku 1407 je výslovně zmiňována nová radní světnice (aestuarium novum).³⁵ Je třeba diferencovat dvě nejdůležitější prostory radnice: radní či

Gotický měšťanský dům s cihlovým štítem z 15. století (severní Německo), Greiswald

zasedací světnici (aestuarium consilii), kde zasedali konšelé v lavicích; a radní síň, též palác či mázhaus (palatium), určenou pro shromáždění obce.³⁶ Domníváme se, že obě tyto prostory (v literatuře označované často jako radní a obecní síň) byly zpočátku v jižním traktu radnice. Za Václava IV. byla radní síň s největší pravděpodobností přenesena do nově vzniklého východního traktu (proti Týnskému chrámu). Nepochybně zde se konala volba Jiřího z Poděbrad.

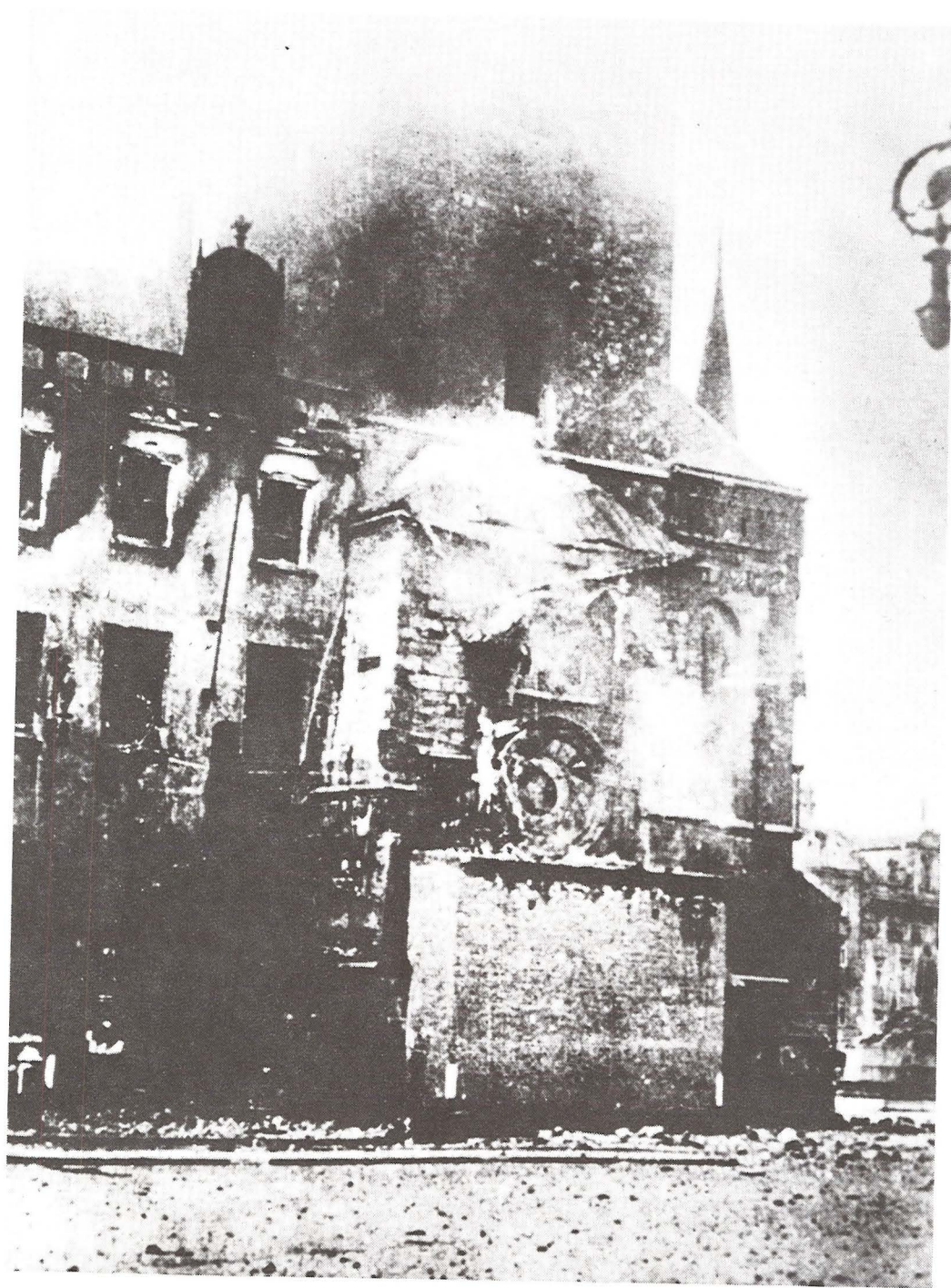
V roce 1409 byl osazen na věži velký zvon,³⁷ roku 1410 se připomíná orloj na věži radnice, o který pečoval bohatý hodinář Albert, činný na Starém Městě již po polovině 14. století. Jak zjistil Emanuel Poche,³⁸ sestrojil Staroměstský orloj na počátku 15. století mistr Mikuláš z Kadaně.

Jedna z posledních závažných zpráv z doby předhusitské je z roku 1419, a to o kamenných schodech.³⁹ Šlo zřejmě o vnější schodiště vedoucí do prvního patra radnice na jižní straně, jehož kamenné zábradlí bylo poškozeno vichřicí v roce 1519.⁴⁰

Za husitských válek ustal – s výjimkou mocné katolické državy rožmberské v jižních Čechách – stavební ruch téměř v celé zemi. Prováděly se pouze nejnutnější opravy

Požár Staroměstské radnice, 1945

Požár Staroměstské radnice, 1945

Zachraňování zbytku městského archívu ze Staroměstské radnice

poničených či zchátralých staveb. Nejinak tomu bylo i v Praze. Už od čtyřicátých let tu dochází k menším opravám radního domu (1423 odstraněny následky vichřice, 1432 požáru, 1441 zajišťována věž, 1447 podezděna kaple). Avšak k jeho podstatnějšímu rozšíření se přikročilo teprve v době poděbradské.⁴¹ Časově je počátek této etapy vymezen listinou z 10. listopadu 1458, již Kačka „vdova po nebožci Mikšovi, kožišníku, dobré paměti měšťanu Starého Města pražského zůstala“ odkazuje obci na přímluvu Jana Rokycany dům, „jenž leží podle ráthuzu staroměstského z jedné strany a podle domu U kokotův z strany druhé“.⁴² Přestavba domu byla provedena do počátku sedmdesátých let; zdá se, že na ni se vztahuje označení „nová radnice“ (post novam pretorii domum).⁴³

Volba Jiřího z Poděbrad (1458) byla nesporně rozhodujícím impulsem k větším úpravám interiéru radnice. Radní světnice sama je toho pozoruhodným dokladem: reprezentuje dnes vlastně jediný měšťanský interiér té doby v Praze. Při této příležitosti byla pořízena dřevěná konzola s polopostavou anděla (kolem 1460), na níž byla umístěna starší socha Bolestného

Krista, dílo Mistra týnského Ukřižování (před 1410?). Anděla, pro nějž je příznačná bohatá modelace a stupeň realismu v našem pohusitském sochařství nepoznaný, řadí Jaromír Homolka do okruhu ulmského sochaře a malíře Hanse Multschera. Poukazuje současně na to, jak silně zapůsobila tato památka, kterou oceňuje jako nejmodernější práci té doby v Praze, například na Matěje Rejska (srv. autoportrét na průčelí Prašné brány, 1477).⁴⁴

Král Vladislav sídlil sice zprvu – jak jsme již slyšeli – ve městě, avšak na obnovu vladařské rezidence na Pražském hradě pomýšlel nepochybně velice záhy po svém nástupu na trůn (1471). Dnes lze dokonce přijmout hypotézu, že s touto ideou do Čech přišel.⁴⁵ Byl vychován na krakovském dvoře Kazimíra IV. a Alžběty Habsburské, vnučky Zikmunda Lucemburského, kde byla vědomě pěstována dvorská kultura. Můžeme proto oprávněně předpokládat, že měl naprosto odlišné představy o panovnické reprezentaci, nežli král Jiří. Zval do svých služeb umělce ze sousedních oblastí – ze Saska a z jižního Německa. (Města Míšeň a Landshut byla tehdy považována za přední umělecká centra a navíc oba vévodové – Jiří Saský i bavorský Jiří Bohatý – byli Vladislavovými švagry.) Mezi prvními přichází kolem roku 1477 se svou kamenickou družinou sasky orientovaný Hans Spiess, původem z Frankfurtu nad Mohanem, zmiňovaný v našich pramenech jako lapicida domini regis.⁴⁶ Na základě slohového rozboru jeho prací dnes bezpečně víme, že v královských službách na Hradě provedl tzv. audienční síň v západním křídle paláce (1485–1490) a spolu s Benediktem Riedem oratoř v katedrále (1490–1493). Od osmdesátých let působil kromě toho i na králových mimopražských stavbách, například na Křivoklátě, kde je jeho dílem zejména interiér kaple (1490).

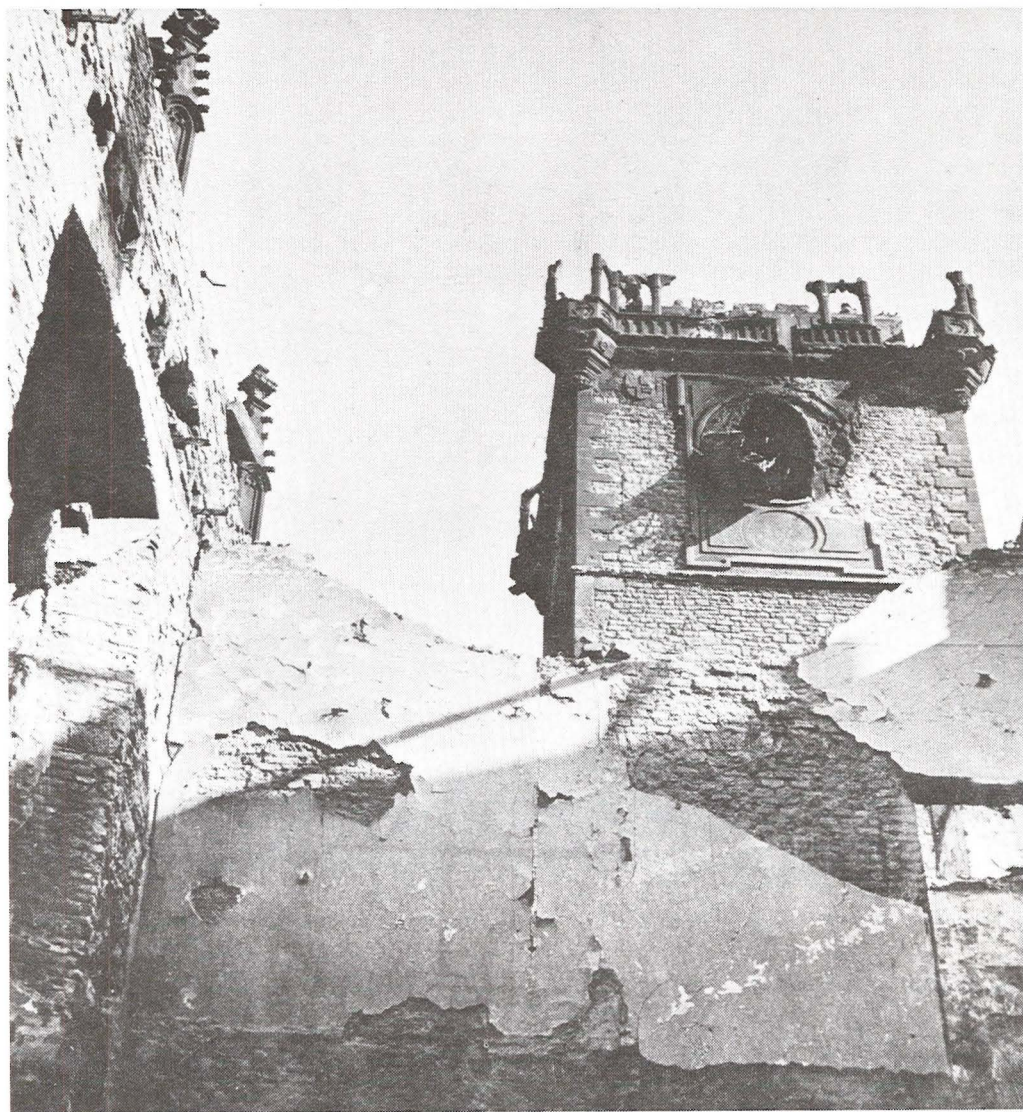
K architekturám, které se řadí do okruhu vladislavského dvorského umění, patří též tzv. Nová věž (dnešní Prašná brána). Základní kámen byl položen 20. března 1475 přímo ve Vladislavově přítomnosti. Věž byla zamýšlena jako reprezentativní stavba Starého Města, které bylo jejím stavebníkem, a zároveň jako dar mladému panovníkovi, neboť stála v sousedství jeho dvora. Sochařská výzdoba věže je – jak pregnantně vystihl Jaromír Homolka – „především památníkem tehdejší politické a náboženské harmonie mezi utrakvistickým městem a katolickým králem“.⁴⁷ Tato charakteristika se podle našeho názoru vztahuje stejnou měrou i na Staroměstskou radnici, která právě tehdy zaznamenala svůj umělecký vrchol. Vladislavské době náleží, kromě menších zásahů v interiérech jižního traktu,⁴⁸ především okázalá přestavba kaple a sousedního východního křídla, z níž je současná skvělá sochařská výzdoba v jižním průčelí radnice.

Východní křídlo Staroměstské radnice včetně sochařské výzdoby jeho fasády bylo postaveno zhruba v letech 1477–1483.⁴⁹ V prvním patře vznikla tehdy prostorná dvoulodní síň, zaklenutá (na dvě střední podpěry) šesti poli síťových žebrových kleneb s visutými svorníky. Členění hlavního průčelí (o sedmi okenních osách) bylo zřejmě obdobné jako na stěnách křivoklátské kaple; i tu byly mezi okna osazeny konzoly pro sochy (snad zemských patronů), nad nimi pak fialové baldachýny.⁵⁰ Ztotožňujeme se s nejnovějším umělecko-historickým bádáním, které dospělo k přesvědčivému zdůvodnění účasti mistrů činných v královských službách, zejména Hanse Spiesse z Frankfurtu. Mluví pro to jak předpokládaný způsob zaklenutí radní síně s visutými svorníky, tak dochovaná, precizně provedená

sochařská výzdoba jižního průčelí — konkrétně podnože balkónu u orloje — pro niž je příznačné užití figurálních a zoomorfních motivů a současně osekaných naturalistických větví, vyskytujících se v přebohaté míře též na oratoři v katedrále.⁵¹

Škody způsobené na jižní části Staroměstské radnice

Zničená východní část radnice

Patrně v souvislosti s opravou radniční kaple (nově svěcena v roce 1481 ke cti Panny Marie a zemských patronů) vznikly sochy sv. Václava a Panny Marie, korunované dvojicí vznášejících se andělů (dnes v radní světnici). Jaromír Homolka vzhledem k typové souvislosti Kristova obličje s Kristem z archy v křivoklátské hradní kapli uvažuje o blízkém vztahu k tomuto dílu. Nevylučuje přitom možnost, že obě sochy jsou pozůstatkem řezaného oltáře, v jehož středu stála právě Madona korunovaná anděly, po stranách pak sochy zemských patronů.⁵² Paralely s Křivoklátem, jehož pozdně gotická přestavba patří do úzkého okruhu vladislavského dvorského umění, lze rovněž spatřovat na hlavním portálu radnice

Nobileho křídlo po požáru

a na sousedním pravoúhlém okně.⁵³ Připomeňme zde ještě ústřední motiv lva shlížejícího na Vladislavův emblém v podobě „W“ s korunou, který mohl být inspirován obdobnou konfigurací, jakou vidíme na průčelí Staroměstské mostecké věže.⁵⁴ Jde podle našeho názoru o vědomý projev politicky motivovaného historismu, jehož odrazem na poli výtvarného umění bylo vladislavské dvorské umění.⁵⁵

Události, které následovaly bezprostředně po roce 1493, způsobily, že ve městě stavební činnost téměř ustala. Jak už bylo vzpomenuto, v září toho roku vypuklo povstání, které historik František Šmahel označil za epilog husitských bojů, k nimž došlo v Praze v červenci roku 1419. Šmahel z rozboru situace vyvodil, proč povstání přispělo k rezignaci krále Vladislava na samostatnou politiku v českých zemích a k oslabení jeho panovnické moci.⁵⁶ Ve svých bezprostředních důsledcích vedlo toto povstání (ukončeno teprve po roce smírem v Kutné Hoře) – jak už bylo rovněž dříve konstatováno – ke královu spěšnému přesídlení na Hrad, který se pak stal na příští dvě desetiletí centrem veškeré stavební aktivity v Praze.

Západní strana Staroměstského náměstí po bojích

Dalším neméně vážným důvodem, proč město přestalo stavět, byl nedostatek finančních možností, který se prohloubil zejména na konci století. Josef Petrů výslovně poukazuje na to, že koncem osmdesátých let byly dokonce pozastaveny i reprezentativní městské stavby (má na mysli nepochybně Prašnou bránu a Staroměstskou radnici) a město věnovalo pozornost spíše stavbám užitkovým.⁵⁷

Naprosto zásadní význam pro „hlavu království“ měl rok 1518; 30. března došlo po dlouholetém úsilí v Karlově koleji k historickému spojení Starého a Nového Města pražského. Byla zvolena nová konšelská rada se sídlem na Staroměstské radnici. Prvním konšelem čili primasem se krátce poté stal Mistr Jan Pašek z Vratu, který se „svou vážností“ o toto spojení nejvíce zasloužil.⁵⁸ „Tento čin, který si dnes připomínáme . . . nemá obdoby od těch časů, co byla Praha založena“ prohlásil na shromáždění v Týnském chrámu farář Jakub Uher.⁵⁹ S touto událostí mohly souviset i další stavební úpravy radnice, jak to dnes dokumentuje renesanční okno s oficiálním nápisem PRAGA CAPUT REGNI, které lze

Staroměstské náměstí po ukončení boje

datovat do doby těsně po roce 1519, kdy bylo odstraněno jižní kamenné schodiště.⁶⁰ Byla už několikrát konstatována jistá časová shoda vzniku tohoto okna s drahocenným křesťním oltářem v Týnském chrámu, jehož autorem je (za spoluúčasti dílny) vynikající řezbář vyšlý ze salcburskopasovské oblasti — Mistr IP. I tato objednávka pro hlavní kostel sjednocené Prahy

mohla být motivována obdobně jako okno radnice, přičemž roli mecenáše mohl sehrát významný stoupenec kališníků, avšak i město, či dokonce král sám (Ludvík Jagellonský). Tato paralela není v dobových souvislostech bez zajímavosti.⁶¹ Tím se definitivně uzavřela pozdně gotická stavební etapa Staroměstské radnice, výtvarně velmi náročná, poznamenaná raně renesančními vlivy vyznařujícími z Riedovy hradní huti (portály ve Vladislavském sále Pražského hradu).

Závěrem bychom chtěli znovu zdůraznit fakt, jehož jsme se již dříve nepřímě dotkli: po celý středověk bylo veškeré výraznější stavební dění na Staroměstské radnici podporováno přímo panovníkem. A jistě ne náhodou tato aktivita vyvrcholila právě v těch údobích, kdy král sídlil ve městě – v téměř bezprostřední blízkosti radnice.⁶²

Období 17. a 18. století nezanechalo na Staroměstské radnici, až na nepatrné a nepřilíš významné výjimky, výraznější výtvarné stopy. K vysloveně negativním zásahům, které ovlivnily její vzhled na konci 18. století, patří zejména josefínská reforma městské samosprávy a vznik pražského magistrátu v roce 1784. V důsledku této události byla například odstraněna pozdně gotická klenba v radní síni východního křídla, její prostor byl přepažen ve dvě patra a budova byla zvýšena (1784–1787). Tím byl zahájen řetěz znehodnocujících úprav, které vyvrcholily v roce 1838 zbořením celého traktu. Nová stavba byla svěřena vídeňskému stavebnímu radovi Petru Nobilemu. To, že na nátlak české kulturní veřejnosti v čele se Společností vlasteneckých přátel umění a Společností vlasteneckého musea císař Ferdinand I. práce již v roce 1841 zastavil, mnoho na podstatě věci nezměnilo. Nobileho stavba byla dokončena podle kompromisního projektu Pavla Sprengera (do 1848).

Soutěže na architektonické řešení východního traktu radnice, k nimž došlo v průběhu první poloviny 20. století, jsou dostatečně známy. Dodejme, že žádné z nich nešlo pouze o dostavbu vlastní budovy, nýbrž současně i o urbanistické vyřešení necitlivě porušeného prostoru Staroměstského náměstí.⁶³ Je až zarážející, že mnohaleté úsilí předních architektů té doby (jmenujme alespoň Antonína Balšánka, Jana Koulu, Antonína Wiehla, Antonína Engla, Pavla Janáka, Bohumila Hypšmana, Františka Šrámk) nedospělo nikdy ke konečné realizaci.

Od posledních dvou soutěží na dostavbu Staroměstské radnice (1962, 1966) nás dělí dnes bezmála čtvrt století. K 1. březnu 1987 vypsala rada Národního výboru hlavního města Prahy ve spolupráci s Českou komisí pro vědeckotechnický a investiční rozvoj a se Svazem československých architektů celostátní veřejnou anonymní soutěž. Jejím hlavním cílem bylo, jak uvádí důvodová zpráva, „získat návrh řešení dostavby Staroměstské radnice a přilehlého prostoru Staroměstského náměstí, který ukončí dlouholetý proces hledání a koncepce, a vytvoří podklad pro projektovou přípravu a realizaci objektu nového křídla radnice, který bude odpovídat potřebám společnosti a bude důležitým dílem, hodným naší socialistické epochy“.

Pokud se výstavby východního traktu Staroměstské radnice týče, byly v soutěžních podmínkách vysloveny základní požadavky, které zde v hlavních rysech shrnujeme. Předně byl položen důraz na to, aby nová budova svou funkční náplní sloužila nejvyšším

reprezentativním politickým a společenským potřebám města. Dále byl vznesen požadavek vhodného spojení nového objektu s historickou částí radnice při respektování dominantního významu radniční věže. A konečně bylo doporučeno sledovat částečné pohledové uzavření Pařížské třídy a uvážit zdůraznění pěšího propojení ulic Kaprova – Celetná. K úvaze bylo ponecháno eventuální zapojení dochovaného fragmentu Nobileho-Sprengerovy stavby u věže radnice.

Ani o jednom z předložených návrhů – byť oceněných soutěžními porotami – se dosud nemohlo vážně uvažovat jako o vyhovujícím. To už jistě samo o sobě svědčí o mimořádné závažnosti a obtížnosti daného projekčního úkolu. Velmi citlivě vystihl jeho podstatu svého času Bohumil Hypšman.⁶⁴ Nad jeho slovy bychom se měli i my dnes vážně zamyslet, neboť opravdu pouze z dosavadních výsledků a chyb se můžeme poučit tak, aby „dílo naší doby nezavinilo rozlomení díla středověkého stavitelského umění a . . . aby ve snaze uplatnit jen sebe nezapomínalo na to, co staletí vytvořila a naše dějiny posvětily“.

POZNÁMKY

¹ Městský archiv byl ve Staroměstské radnici umístěn od roku 1851. Srv. Vojtíšek, V.: Archiv hlavního města Prahy. O jeho vývoji, sbírkách i významu. Praha 1933.

² Vojtíšek, V.: Pohroma Staroměstské radnice, in: Hypšman, B.: Sto let Staroměstského rynku a radnice. Praha 1946, s. 19–34.

³ Aeneas Silvius Sienský: Historie česká (Historia Bohemica, 1458). Podle frankfurtského vydání z r. 1687 přeložil J. Vičar. Praha 1926 (2. vyd.) s. 9. Jako informátor Eneáše Silvia je doložen Mistr Jan Papoušek ze Soběslavě (†1455), rektor pražské univerzity, farář u P. Marie před Týnem, pozdější probošt v Litoměřicích; kališník, posléze nepřítel Jana Rokycany.

⁴ Kotrba, V.: Kaple Svatováclavská v pražské katedrále. Umění VIII, 1960, s. 323.

⁵ O prestižním postavení Starého Města svědčí též Karlův slib, daný v souvislosti se založením Nového Města: zachovat všechna práva a privilegia Staroměstských. K tomu Spěváček, J.: Karel IV. Život a dílo (1316–1378). Praha 1979, s. 267.

⁶ Již v roce 1325 nazývá takto Staré Město pražské Jan Lucemburský; pokládá je za hodné zvláštní milosti a štědrosti své. Srv. Ruth, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních III. Praha 1904, s. 983.

⁷ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy II. Praha 1892 (2. vyd.), s. 15. Přepis listiny in: Lib. vetust. privil. civit. Prag. 74.

⁸ Teige, J. - Herain, J.: Staroměstský rynek v Praze. Praha 1908.

⁹ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy I–XII. Praha 1855–1901.

¹⁰ Líbal, D. – Vilímková, M.: Staroměstská radnice v Praze. Stavebně historický průzkum. Praha, SÚRPMO 1958, strojopis. Citace dle exempláře uloženého v Pražském ústavu státní památkové péče a ochrany přírody.

¹¹ Kibic, K.: Staroměstská radnice, in: Staletá Praha V. Praha 1971. Zde uvedena ve výběru základní literatura.

¹² Součástí asanace bylo totiž nejenom zboření celé severní domovní fronty Staroměstského náměstí, nýbrž odstraněna byla i část radničního bloku, tzv. Křenového domu (1901), nazývaného tak proto, jak zjistili D. Líbal a M. Vilímková (viz pozn. 10, s. 37–38), že se zde prodával křen. V literatuře však vesměs uváděn jako dům Křenův.

¹³ Hypšman, B.: o. c. 1946, s. 39–76.

¹⁴ Kibic, K.: Poválečné soutěže na dostavbu Staroměstské radnice, in: Staletá Praha VIII. Praha 1977, s. 129–144.

¹⁵ Homolka, J. – Krása, J. – Mencl, V. – Pešina, J. – Petrání, J.: Pozdně gotické umění v Čechách. Praha 1978;

- Poche, E. (et alii): Praha středověká (Čtvero knih o Praze). Praha 1983; (et alii): Dějiny českého výtvarného umění I/1–2. Od počátků do konce středověku. Praha 1984.
- ¹⁶ Sakařův plán reprodukován in: Teige J. – Herain, J.: o. c. 1908, příloha VII, odkud převzat.
- ¹⁷ Líbal, D., in: Praha středověká (viz pozn. 15, s. 213).
- ¹⁸ Tomek, V. V.: o. c. 1892, s. 136.
- ¹⁹ Líbal, D. – Vilímková, M.: o. c. 1958, s. 1.
- ²⁰ Z domu se nad úroveň terénu zachovalo velmi málo – nejpravděpodobněji jenom část štítové zdi na západní straně, kde byly v roce 1958 zjištěny fragmenty oken. Viz Líbal, D. – Vilímková, M.: o. c. 1958, s. 3 a 157–158.
- ²¹ K tomu též Mayer, J. – Špaček, L.: Památková péče v Praze za posledních deset let, in: Staletá Praha XVI. Praha 1986, s. 42.
- ²² Líbal, D. – Vilímková, M.: viz pozn. 15, s. 214.
- ²³ Například v domě U pěti korun (čp. 465) v Melantrichově ulici byl zjištěn fragment cihlového gotického vlysu ze 14. stol., dále v čp. 156 a 229 v Husově ulici a v čp. 548 U zlatého jednorožce na rohu Staroměstského náměstí a Železné ulici. Srv. Heřman, P.: Úprava domů čp. 156 a 229/I v Husově ulici v Praze. Památková péče 1972/2, s. 101–106. Muk, J.: K poznání gotického domu U zlatého jednorožce, in: Staletá Praha VI. Praha 1973, s. 172–174, zejm. pozn. 2.
- ²⁴ Zřídit kapli bylo nepochybně rozhodnuto již v roce 1348, neboť o dvě léta později je tu zmiňován stálý kaplan. Téhož roku (1350) dosadil Karel IV. obecní radu. Srv. Eckert, F.: Posvátná místa královského hlavního města Prahy I. Praha 1883, s. 325. Též Ruth, F.: o. c. 1904, s. 993.
- ²⁵ Krása, J.: Rukopisy Václava IV. Praha 1974, s. 64–65. Iniciála „E“ je monogram Václavovy druhé ženy Žofie (Sophia-Ofney-Euphemia), s níž uzavřel sňatek (po smrti Johanny Bavorské na konci roku 1386) po polovině roku 1389.
- ²⁶ Krása, J.: ibidem.
- ²⁷ Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1526. Vyd. F. Palacký. Praha 1829, s. 27.
- ²⁸ Snímek vazby cod. 996 v Archivu hl. města Prahy.
- ²⁹ Kutal, A., in: České umění gotické. Praha 1970, s. 116. Autor shledává rysy příbuznosti s Madonou ze Zahraňan (z býv. děkanského kostela v Mostě), přičemž obě sochy klade na počátek vývoje, který vedl od devadesátých let 14. stol. k vytvoření krásného slohu.
- ³⁰ Homolka, J. in: Praha středověká (viz pozn. 15, s. 391).
- ³¹ Kutal, A.: o. c. 1970, s. 116; též: České gotické sochařství 1350–1450. Praha 1962, s. 62–66 a Dějiny I/1 (viz pozn. 15, s. 253–254).
- ³² Král Václav IV., který již dříve často pobýval na Novém Městě pražském, vlastnil na Starém Městě kromě Králova dvora ještě několik dalších domů, dům U černého orla, U sv. Benedikta, před rokem 1409 získal též dvůr, který tu měl jeho kancléř a milec Hánek Brunnův, připadl mu i dům Joštův na Staroměstském náměstí, který daroval roku 1413 královně Žofii. Srv. Krása, J.: o. c. 1974, s. 65. Spěváček, J.: Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986, s. 233 a 238; Šperling, I.: Rejskova sochařská výzdoba Prašné brány. Umění XIII, 1965, s. 404.
- ³³ Není nezajímavé, že Václav IV. odpustil tehdy Starému Městu berně, sbírky a dávky na tři roky. Srv. Krása, J.: o. c. 1974, s. 65.
- ³⁴ Například ve Starých letopisech českých (Praha 1980, s. 29) se dočítáme, že v radní síni, zvané též mázhaus, byl 23. července 1405 pro zločiny a podvody na králův rozkaz stát jeho dlouholetý oblíbenec a člen královské rady Zikmund Huler z Orlíka (v letech 1387–1405 podkomoří Království českého). Též Spěváček, J.: o. c. 1986, s. 765.
- ³⁵ Tomek, V. V.: o. c. 1892, s. 137.
- ³⁶ Tomek, V. V.: ibidem.
- ³⁷ Tzv. břevnovský zvon z roku 1322, práce slévačské dílny býv. benediktinského kláštera v Břevnově, byl přenesen na věž Staroměstské radnice a zde v květnu 1945 zničen. Poche, E., in: Dějiny I/2 (viz pozn. 15, s. 454).
- ³⁸ Poche, E., in: Praha středověká (viz pozn. 15, s. 730); též, in: Dějiny I/2 (viz pozn. 15, s. 623) popřel starší vžitě tvrzení o autorství mistra Hanuše z Hradce Králové v době kolem roku 1490. Naposledy Uřešová, L.: Montres et horloges. Praha 1986, s. 43 a 45. Kromě toho uvádí, že nejstarší pražské veřejné hodiny byly instalovány na

- staroměstské radniční věži již kolem roku 1381. K datování orloje do roku 1410 viz Horský, Z.: Založení Karlova mostu a kosmologická symbolika Staroměstské mostecké věže, in: Staletá Praha IX. Praha 1979, s. 197–212; týž, Staroměstský orloj. Praha 1988. O orlojníku Albertovi též Teige, J. — Herain, J.: o. c. 1908, s. 9.
- ³⁹ Tomek, V. V.: o. c. 1892, s. 137.
- ⁴⁰ Líbal, D. — Vilímková, M.: o. c. 1958, s. 12.
- ⁴¹ Mezi tehdejší nejdůležitější podniky, přesahující ovšem časově do doby jagellonské, se spolu s radnicí řadí dostavba západního průčelí staroměstského kostela P. Marie před Týnem, který představoval jako působíště Jana Rokycany hlavní kostel města, a malostranská věž, varianta starší perleťrovské věže staroměstské. Hořejší, J., in: Dějiny I/2 (viz pozn. 15, s. 499–500).
- ⁴² Teige, J. — Herain, J.: o. c. 1908, s. 10–11.
- ⁴³ Teige, J. — Herain, J. ibidem, uvádějí jako datum dokončení rok 1473. Ruth, F.: o. c. 1904, s. 994 rok 1470.
- ⁴⁴ Homolka, J. (viz pozn. 15): Pozdně gotické umění, s. 179; Praha středověká, s. 469; Dějiny I/2, s. 540.
- ⁴⁵ Hořejší, J. — Vacková, J.: Hofkunst zur Zeit der Jagellonen-Herrschaft in Böhmen, in: (et alii) Die Kunst der Renaissance in Böhmen. Praha 1979, s. 14–48; Hořejší, J., in: Dějiny I/2 (viz pozn. 15, s. 501).
- ⁴⁶ Kotrba, V.: Zwei Meister der Jagellonischen Hofkunst. Umění XX, 1972, s. 248–267.
- ⁴⁷ Homolka, J., in: Pozdně gotické umění (viz pozn. 15, s. 217).
- ⁴⁸ Vznikl například řezaný polychromovaný městský znak v radní světnici, který se časově váže k roku 1477, kdy císař Bedřich III. polepšil erb Starého Města pražského. Srv. Homolka, J. in: Pozdně gotické umění (viz pozn. 15, s. 216).
- ⁴⁹ Pokud se datování této části stavby týče, názory v literatuře se různí. Poche, E.: Prahou krok za krokem (Praha 1985, s. 138) ji klade do sedmdesátých let 15. stol.; Kotrba, V.: o. c. 1972, s. 261 ji posouvá až k roku 1500. Pohybujeme se přirozeně pouze ve sféře pracovních hypotéz, neboť architektura sama se nedochovala.
- ⁵⁰ Homolka, J., in: Pozdně gotické umění (viz pozn. 15, s. 216). Odlišný názor zastává Kibic, K.: o. c. 1971, s. 43–44. Mylně předpokládá, že jagellonské době náleží pouze stavební úpravy východního křídla, zatímco členění fasády klade do doby Václava IV.
- ⁵¹ Denkstein, V. — Drobná, Z. — Kybalová, J.: Lapidarium Národního muzea. Praha 1958, s. 63 a č. kat. 78 (zde uvedena starší literatura). Jak upozornili V. Kotrba a K. Stejskal, je sochařská výzdoba ciferníku patrně již z počátku 15. století. Viz Horský, Z. — Procházka, E.: Pražský orloj, in: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky IX., Praha 1964, s. 108 ad; Homolka, J., in: Dějiny I/2 (viz pozn. 15, s. 217).
- ⁵² Homolka, J., in: Pozdně gotické umění (viz pozn. 15, s. 192).
- ⁵³ Homolka, J. ibidem. Má na mysli konkrétně velký znak nad hlavní branou Křivoklátské a okno nad průjezdem do vnitřního hradu.
- ⁵⁴ Hořejší, J.: Tvář pozdně středověkých historismů. Umění XVII, 1969, s. 110–111.
- ⁵⁵ Hořejší, J.: L'aspect historisant — facteur déterminant de l'art des alentours de 1500 en Bohême, in: Actes du XXIIe Congrès International d'Histoire de l'Art 1969. Budapest 1972, s. 591–594.
- ⁵⁶ Šmahel, F.: Epilog husitské revoluce. Pražské povstání 1483, in: Acta reformationen bohemicam illustrantia. Praha 1978, s. 45–127, zejména 77–80.
- ⁵⁷ Petrář, J., in: Pozdně gotické umění (viz pozn. 15, s. 67–68). Tehdy vznikly v Praze první dvě vodárenské věže u staroměstských mlýnů a věž Šitkovská na Novém Městě (1489). Srv. Poche, E.: o. c. 1985, s. 49 a 127.
- ⁵⁸ Eckert, F.: o. c. 1883, s. 299.
- ⁵⁹ Palacký, F.: Dějiny národu českého V. Praha 1906, s. 447.
- ⁶⁰ Viz pozn. 40. Srv. též Hořejší, J. — Vacková, J.: Některé aspekty jagellonského dvorního umění. Umění XXI, 1973, s. 506.
- ⁶¹ Hořejší, J. — Vacková, J. ibidem; Homolka, J., in: Dějiny I/2 (viz pozn. 15, s. 554).
- ⁶² Mayer, J.: Kde bydlil Karel, syn Jana Lucemburského, na Starém Městě pražském?, in: Staletá Praha IX. Praha 1979, s. 92–102.
- ⁶³ Srv. pozn. 12.
- ⁶⁴ Hypšman, B.: o. c. 1946, s. 8.